

El desenvolupament urbanístic dels pobles del Maresme

LA CREACIÓ DEL POBLE MODERN. ARENYS DE MUNT, SEGLES XVI AL XVIII

FRANCESC FORN I SALVÀ. Col·lektiú pel Museu Arxiu d'Arenys de Munt

Resum

Al llarg dels segles XVI al XVIII Sant Martí d'Arenys, així com la majoria de pobles de la Marina del Vescomtat, va experimentar una evolució urbanística força singular que portà a la creació del poble tal com avui el coneixem. El poblament rural dispers, habitual en els segles medievals, fou substituït durant l'Edat Moderna per un poblament rural que hem anomenat semi concentrat que culminà, en ple segle XIX, en el poblament concentrat dels pobles actuals. Alguns dels factors que influïren en aquesta evolució iniciada al segle XVI foren: la renovació dels edificis parroquials, la celebració de les *bredes* i l'empenta urbanística del segle XVIII. Al mateix temps, es creava una nova identitat municipal que cristal·litzà a final del XVIII amb l'aparició de segells, escuts i símbols als diversos municipis.

Paraules clau: Poblament rural dispers, poblament rural semi concentrat, bredes, Sant Martí d'Arenys, Marina del Vescomtat, sagrera, fogatge de 1554, Ribera d'Arenys, Riera, mentalitat municipal.

Introducció

La creació del poble modern, ja sigui Arenys de Munt o qualsevol altre població de la Marina de la Selva, és fruit no només d'una llarga evolució urbanística, sinó també d'un procés mental col·lectiu que porta a identificar cada membre de la comunitat com a participant d'una nova entitat municipal, que portarà el nom de la parròquia però que ben aviat, en ple segle XVIII, se'n diferenciarà.

En aquesta evolució podem identificar clarament dues etapes: en primer lloc, un poblament rural dispers durant les primeres etapes medievals des de la creació de la parròquia i, en segon lloc, un poblament rural concentrat, ja força ben estructurat al final del segle XVIII. El segle XIX ja fou el segle de les normatives municipals, de sanitat, higiene, ensenyament, urbanisme, etc. Entre ambdues etapes, però, trobem una fase de transició força indefinida, entre els segles XVI i XVII, del poble medieval al poble modern, amb unes característiques pròpies, que hem qualificat de poblament rural semiconcentrat. L'evolució urbanística, d'acord amb la teoria exposada, seguiria tres fases per les quals passarien, amb més o menys diferències, les poblacions de la Marina de Llevant.

L'objectiu d'aquest article és establir i identificar aquestes fases a la població d'Arenys de Munt, tant a nivell urbanístic com de la mentalitat de la comunitat. D'altra banda, la formulació de la nostra hipòtesi pretén que noves aportacions i noves hipòtesis, puguin

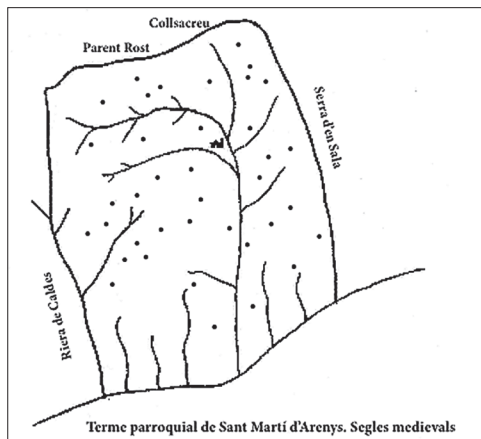
confirmar-la o descartar-la i, d'aquesta manera, entendre millor l'evolució i formació dels nostres pobles en el passat.

El naixement de la parròquia i els segles medievals: un poblament rural dispers

Podem ubicar la creació de la majoria de les parròquies de la Marina de Llevant entre els segles IX i XI, d'acord amb les primeres dades històriques que reflecteixen els documents. Les primeres notícies fan referència bàsicament a donacions, confirmacions de propietats, definicions de límits, concessions de privilegis o bé consagracions d'esglésies, com seria el cas de Sant Iscle de Vallata.

La primera dada històrica que ens ha arribat d'una església dedicada a Sant Martí a les nostres contrades data del 9 de setembre de l'any 878. Aquell any, al concili celebrat a Troies, el bisbe de Barcelona, Frodoí, aconseguí mitjançant un precepte del rei franc Lluís el Balb la cessió de noves propietats i la confirmació d'altres que ja posseïa. Entre les propietats donades, s'esmenta una "cellam qui est pagi Gerundensi sive sancti Martini rcclesiam", és a dir la cel·la del pagus gironí, o sigui l'església de Sant Martí que, com va demostrar Josep Maria Pons i Guri sense cap mena de dubte, correspon a l'església de Sant Martí d'Arenys¹.

Aquella primitiva esglésiola oferia, amb les seves fonts baptismals i el seu fossar, un primer vincle de pertinença a un extens territori que comprenia des dels Tres Turons, el Collsacreu i el Parent Rost fins al mar d'una banda i des de la Riera de Canet fins a la Riera de Caldes de l'altra. L'església parroquial on els habitants dels masos havia estat batejats i batejarien els seus fills i on els seus avantpassats havien estat soterrats i ells mateixos serien enterrats va ser el referent més important durant tota aquesta etapa. L'església proporcionava el sentiment de pertinença, no pas un territori que seguiria poc

El terme parroquial amb els límits territorials que mostren un poblament rural dispers. Cada punt correspon a un mas.

¹ JOSEP MARIA PONS I GURI. *Opuscle commemoratiu*. Arenys de Munt, 1978.

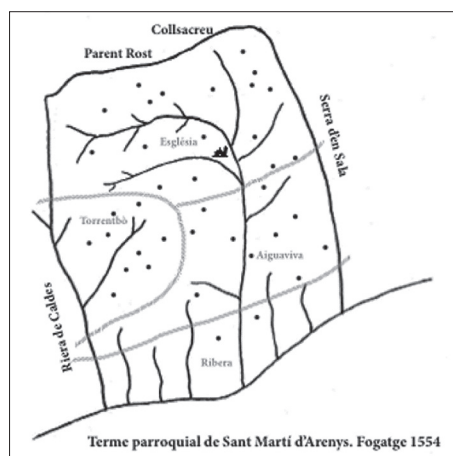
delimitat i definit fins a la creació dels municipis moderns. D'altra banda, les reunions esporàdiques de les universitats, amb un contacte breu de tots els caps de casa dels masos del terme, ben poc podien contribuir a la creació d'una consciència d'unitat territorial.

Des del començament, aquell terme parroquial fou anomenat Sant Martí d'Arenys, topònim que recull la referència a les arenes, les sorres de la Riera: una Riera que en tots temps ha constituït una veritable columna vertebral que ha donat unitat i personalitat a l'extensa vall d'Arenys. Al llarg dels segles medievals, entre l'XI i el XV, un bon nombre de masos anà omplint tot el terme. Tret d'un nombre reduït de casals (Tries, Sala, Bellsollé, ...), que presentaven una sòlida construcció, la resta de tot aquest poblament dispers estava formada per construccions precàries de pedra i tàpia, la majoria de les quals es renovarien en ple segle XVI. Des de mitjan segle XV, la protecció que ofería la sagrera possibilità la creació d'una trama urbana mínima, formada pels carrers que prengueren forma entorn del temple parroquial, el carrer Vell, el carrer de l'Olivera i el carrer Nou o dels Capellans.

L'inici del poble modern: un poblament rural semiconcentrat. Segles XVI, XVII i XVIII

La Sentència Arbitral de Guadalupe (1486), amb l'abolició de la remença i dels mals usos, possibilità un redreçament del camp català després dels conflictes remences. L'expansió de l'agricultura, potada a terme mitjançant el conreu de la vinya i la incorporació de mà d'obra procedent del "regne de França", sobretot del Llenguadoc, propicià la creació d'una capa benestant de la pagesia. Aquests "pagesos grassos" constituïrien el nucli dirigent de les parròquies de la Marina de Llevant.

L'impuls econòmic propicià la construcció de noves esglésies amb una incidència directa sobre el sentiment de pertinença a una mateixa comunitat. D'una banda, aixecar

Els diferents verals del terme d'acord amb el fogatge de 1554

un nou temple suposà la participació en un projecte comú d'una envergadura notable, amb un esforç econòmic important de tots els habitants de la parròquia. De l'altra, la nova construcció propicià un reordenament urbanístic de la sagrera, del fossar i dels seus entorns, així com una ampliació de l'espai urbanitzat. Amb el ritme constant de creació de noves esglésies que en la majoria de casos substituïen els vells edificis romànics (Sant Martí d'Arenys 1514-1550, Sant Pere de Canet 1579-1591, Sant Cebrià de Vallalta 1562-1577, Sant Pol de Mar 1566-1601, Santa Maria i Sant Nicolau de Calella 1539-1564, Sant Antoni i Sant Nicolau de la Vilanova de Palafolls consagrada el 1563) podríem afirmar sense cap mena de dubte que al llarg del segle XVI es crearen els pobles moderns en tota la Marina de Llevant. El nou temple de Sant Martí d'Arenys, a més a més, aportava una novetat amb conseqüències urbanístiques notables: la façana principal quedava encarada cap a llevant, capgirant la disposició de l'església romànica (encarada a ponent), fet que permetia crear la nova plaça de l'Església i revaloritzar la Riera com a artèria principal de la població.

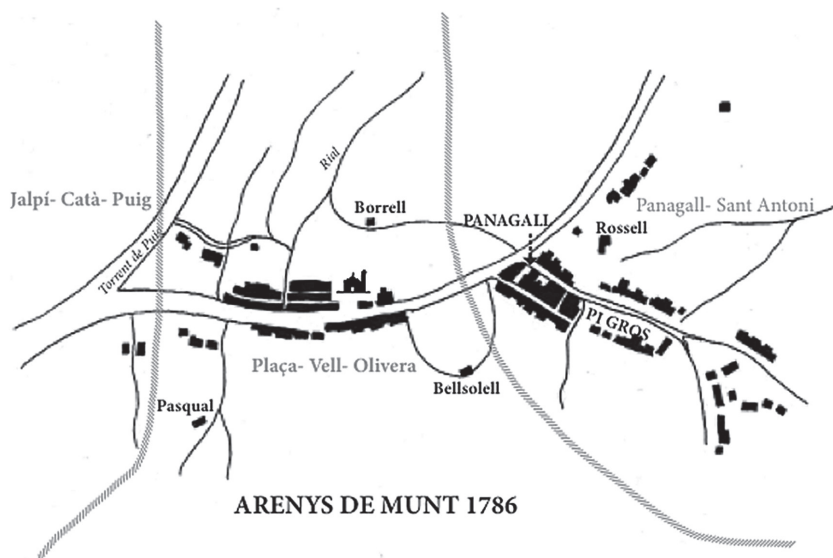
El fogatge de 1554 realitzat a Sant Martí d'Arenys ens mostra un repartiment del terme parroquial en quatre verals ben diferenciats: El veral de Mar o Ribera d'Arenys, des de les Doedes fins a la ratlla de mar, amb 52 llars. El veral d'Aiguaviva o de l'Església en avall, fins a les Doedes, amb 26 llars. El veral de l'Església, que abasta tota la part alta del terme, des del Torrent d'en fins a Sobirans i Goscons, amb 29 llars. El veral de Torrentbò, amb 19 llars².

Cada veral contribuïa ben poc a la consciència de pertinença a una mateixa entitat municipal, fins i tot els verals marítims donaren origen a nous municipis des de mitjan segle XVI. La Ribera d'Arenys es constituí en una nova entitat municipal a partir de 1599, Santa Maria d'Arenys o Arenys de Mar. La unitat primordial que conferia l'església parroquial no era suficient per a la creació d'una consciència de poble, tal i com l'entendem avui.

Al llarg del segle XVII, l'espai urbanitzat a l'entorn de l'església s'anà ampliant amb noves edificacions, al mateix temps que apareixien nous nuclis de població no gaire allunyats del centre històric. Des de final del segle XV, s'havia creat un nou espai urbanitzat a l'entorn del Rial del Panagall i del carrer de Sant Antoni. La Riera no urbanitzada, la via de comunicació més important del poble, suposava un nexe d'unió entre els diferents barris, al mateix temps que comportava un obstacle permanent, tant pel fet de ser impracticable en època de pluges, com per la dificultat de transitar-hi degut a la sorra, les pedres i els mots.

L'any 1620, la creació de la Confraria del Santíssim Sagrament a Sant Martí d'Arenys comportà la celebració de la festivitat del Corpus, així com de les festes de l'octava de Corpus, les enramades. Des del segle XVIII, trobem la celebració de les enramades en els diferents barris, "bredes" o verals repartits per la població, una novetat que tingué

²JOSEP MARIA PONS I GURI. *Quan nasqué, s'emancipà i s'organitzà una vila*. Lleida: Pagès Editors, 1999. Pàgs. 22 i 23.

Els diferents verals de Sant Martí d'Arenys a final del segle XVIII

repercussions urbanístiques. Tot i compartir una mateixa parròquia, la majoria dels verals mostraven poca comunicació entre ells, així com una separació física i mental important. La pertinença a un o altre veral dificultava en extrem el sentiment de formar part d'una mateixa població. És el que hem anomenat poblament rural semiconcentrat per fer referència tant a un tipus d'urbanisme desintegrat com a la feble consciència de pertànyer a una mateixa població.

Al mateix temps, però, la celebració als diferents verals de les enramades, festes de barri obertes a tota la població, va permetre una relació directa i positiva entre els seus habitants. El fet de compartir la festa va ser la condició necessària que, amb el pas dels anys, va permetre la creació de la consciència de poble. Els diferents verals que trobem al segle XVIII, agrupats a partir de les celebracions de les "bredes" són: veral de la Plaça, carrer Vell i carrer de l'Olivera, veral del Panagall i del carrer de Sant Antoni, veral de Torrentbò i veral de les cases de Jalpí, Catà i Puig³.

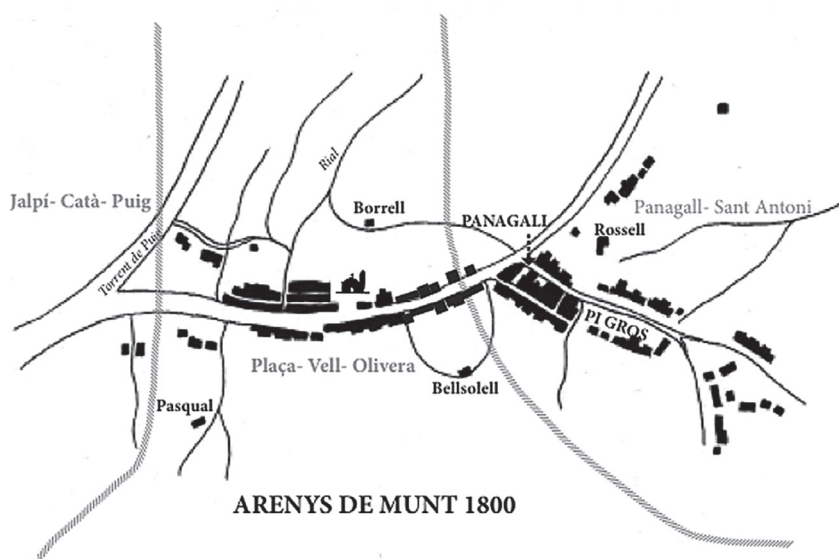
Un poblament rural concentrat: segle XVIII

El fet decisiu que va marcar el veritable inici del que anomenem poble modern va ser la represa econòmica de mitjan segle XVIII, amb l'augment demogràfic i, sobretot, un creixement important de l'activitat urbanística, amb el creixement del nombre d'establiments

³ FRANCESC FORN I SALVÀ. "Les bredes". *Arenys*, núm. 4. Arenys de Munt, desembre de 1987.

emfitèutics per tal de construir-hi la casa pròpia. La urbanització dels espais que havien restat buits entre els verals va contribuir a relligar la trama urbana.

Per a Sant Martí d'Arenys, el fet decisiu va ser la urbanització de la Riera que va unir els dos nuclis de poblament més importants, el que s'havia creat entorn de l'església i la barriada del Panagall i carrer de Sant Antoni. A banda i banda de la Riera, tant els Borrell com els Bellsollell, establiren emfitèuticament nombroses cossos de terra per tal d'edificar-hi una casa, establir un hort al davant i aixecar un petit mur per protegir la parcel·la dels embats de la rierada. Aquest lligam urbanístic esdevingut des de mitjan segle XVIII, juntament amb la celebració de les "bredes", va contribuir a crear una consciència de poble inèdita fins aquells moments i que podríem dir que ha continuat fins avui. D'altra banda, els enfrontaments dels pobles de dalt amb els nuclis marítims (imposició d'impostos a les mercaderies, guaites a les torres de mar, la creació d'una nova rectoria a Santa Maria d'Arenys) proporcionaren una consciència més gran del propi poble. Una conseqüència d'aquest procés d'unificació fou la necessitat, expressada a la majoria dels pobles de la Marina a partir de mitjan segle XVIII, de disposar d'escuts i segells municipals que identifiquessin de forma gràfica aquesta nova pertinença municipal.

El poble relligat amb els seus verals, inici d'una nova mentalitat municipal

Conclusions

El sentiment de pertànyer a una família, a una comunitat o a un país ha evolucionat al llarg de la història. Al llarg dels segles medievals, la parròquia oferí la unitat necessària a un poblament rural dispers. Durant els segles moderns, la pertinença a una parròquia determinada s'ha anat substituint per l'adscripció a un municipi amb uns límits territorials definits. La renovació dels edificis parroquials, la celebració de les "bredes" i, sobretot, l'empenta urbanística a partir del segle XVIII han estat fites importants d'aquest procés. Aquest procés culminà a final del segle XVIII i començament del segle XIX amb la creació de noves identitats municipals, amb uns segells, escuts i símbols propis de la nova pertinença territorial. Tanmateix, durant els segles moderns del XVI al XVIII, aquella etapa de poblament rural semiconcentrat tingué unes característiques pròpies i presentà un sentiment de pertinença a la comunitat que no sabríem massa bé com definir però que tingué, amb tota seguretat, una visió del poble i de la realitat municipal ben diferents a les que tenim avui dia.